

Cultureel erfgoed en Wetenschapsbeoefening

de Minister en Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
drs L.M.L.H.A. Hermans en
dr F. van der Ploeg
Postbus 25000
2700 LZ Zoetermeer

Advies Cultureel erfgoed en wetenschapsbeoefening

Zeer geachte Minister en Staatssecretaris,

Hierbij bieden de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid en de Raad voor Cultuur u het advies aan inzake cultureel erfgoed en wetenschapsbeoefening. De Raden hopen hiermee een bijdrage te leveren aan zowel het wetenschapsbeleid als het cultuurbeleid voor de komende periode.

Met de meeste hoogachting,

Namens de Adviesraad voor het Wetenschaps-
en Technologiebeleid

prof.dr.ir B.P.Th. Veltman
Voorzitter

dr A. van Heeringen
Algemeen secretaris

Namens de Raad voor
Cultuur

J. Jessurun
Voorzitter

dr J.A. Brandenburg
Algemeen secretaris

Cultureel erfgoed en Wetenschapsbeoefening

Inleiding

In december 1997 vroegen de toenmalige minister van OCenW en de toenmalige staatssecretaris van Cultuur aan de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) en de Raad voor Cultuur advies over het wetenschappelijk onderzoek in de sector van het cultureel erfgoed (zie de bijlage voor de adviesaanvraag). In deze sector wordt onderzoek gedaan door de universiteiten, para-universitaire instituten, musea, archieven, wetenschappelijke bibliotheken, rijksdiensten en instellingen op de terreinen van monumentenzorg en oudheidkundig bodemonderzoek.

De bewindslieden hebben naar mogelijkheden gevraagd om het onderzoek bij culturele instellingen en dat bij universiteiten beter op elkaar af te stemmen, de onderlinge samenwerking te bevorderen en zo de kwaliteit van het onderzoek te versterken. Dit doel is zowel vanuit het oogpunt van wetenschapsbeleid als van cultuurbeleid van groot belang; reden waarom een gezamenlijk advies van de AWT en de Raad voor Cultuur is gevraagd. De Raden hebben zich bij de beantwoording van deze adviesaanvraag met name geconcentreerd op de vraag *hoe* de samenhang en de samenwerking bij dat onderzoek kunnen worden bevorderd.

Voorgeschiedenis

In 1993 vond bij de behandeling van de Wet Verzelfstandiging Museale Diensten in de Tweede Kamer een discussie plaats over de onderzoektaak van de musea. De Kamer toonde zich bezorgd over de vraag of deze taak - en de bekostiging ervan - bij de verzelfstandiging wel gewaarborgd zou blijven. In vervolg op het eveneens in 1993 verschenen rapport van de Verkenningscommissie Kunstgeschiedenis betreffende het universitaire onderzoek werd door de minister van WVC een externe commissie ingesteld - de commissie Wetenschap en Cultuurbeheer -, die de aard en omvang van het wetenschappelijk onderzoek bij de culturele, rijksgesubsidieerde (niet-universitaire) instellingen in beeld moest brengen. Belangrijkste conclusie uit het rapport van deze commissie was dat de wetenschappelijke contacten van de cultuurinstellingen met collega-instellingen en universiteiten incidenteel waren en sterk persoonsgebonden. Bij veel instellingen bestond behoefte aan meer betrokkenheid van universitaire onderzoekers bij het eigen onderzoek.

De toenmalige Raad voor het Cultuurbeheer bracht in 1994 advies uit over het commissierapport en zette daarin zijn visie uiteen op de rol van het wetenschappelijk onderzoek binnen de sector van het cultureel erfgoed. De belangrijkste elementen van dit advies hebben hun geldigheid behouden en worden door de AWT en de Raad voor Cultuur nog steeds onderschreven; het voorliggende advies moge hiervan getuigen.

Recente ontwikkelingen

Voor de actualisering van de relatie tussen de wetenschapsbeoefening door cultuurinstellingen en wetenschapsinstellingen moeten tenslotte nog enkele recente ontwikkelingen genoemd worden, die van belang zijn:

- het ontstaan van een aantal landelijke onderzoekscholen vanuit de universiteiten, waarin ook cultuurinstellingen participeren;
- de vorming van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, waardoor cultuur- en wetenschapsbeleid weer tot de verantwoordelijkheid van één minister zijn gaan behoren;
- de afronding van de verzelfstandiging van de Rijksmusea.

Deze ontwikkelingen maakten een heroriëntatie op de juistheid van het beeld noodzakelijk. Daartoe werd in de zomer van 1998 in opdracht van de AWT en de Raad voor Cultuur een inventarisatie uitgevoerd. Deze bestond uit een schriftelijke enquête en een interview-ronde langs een dertigtal personen en instellingen op het terrein van het cultureel erfgoed. Uit het onderzoeksrapport, waarin de resultaten van de enquête en de interviews verwerkt zijn, wordt duidelijk dat de verzelfstandiging van de cultuurinstellingen het onderzoek onder druk heeft gezet. Ook het universitair onderzoek kampt met capaciteitsproblemen. Hierdoor worden drempels opgeworpen voor versterking van de samenwerking tussen universiteiten en cultuurinstellingen. Er vindt, aldus het rapport, samenwerking plaats, maar deze blijft incidenteel en veelal persoonsgebonden, ondanks de vorming van de onderzoekscholen. Meer programmatische en institutionele samenwerking bij onderzoek wordt door de meeste betrokkenen als gewenst ervaren. Los van de extra middelen die men hiervoor meent nodig te hebben, zou volgens de rapporteurs die samenwerking versterkt kunnen worden door het instellen van een centraal overlegorgaan. De AWT en de Raad voor Cultuur zullen bij de resultaten van deze inventarisatie kanttekeningen plaatsen, eigen bevindingen naar voren brengen en hieraan gezamenlijke conclusies verbinden. Dat is het onderwerp van de volgende hoofdstukken.

1. Plaats en functie van het onderzoek in de sector cultureel erfgoed

De adviesaanvraag is door de AWT en de Raad voor Cultuur beschouwd vanuit de opvatting dat wetenschappelijk onderzoek een wezenlijke zaak is voor de instellingen op het terrein van het cultureel erfgoed. Onderzoek is in het algemeen echter geen kerntaak voor deze instellingen. Maar om de kerntaken - verwerven, behouden en beheren, presenteren - op een goede en verantwoorde manier te kunnen vervullen is explorierend, ondersteunend en verdiepend onderzoek onmisbaar.

Dat onderzoek gebeurt met verschillende disciplinaire invalshoeken en doelstellingen, en door cultuurinstellingen en wetenschappelijke kennisinstellingen worden daarbij verschillende accenten

gelegd.

Allereerst kan vanuit de doelstellingen van het onderzoek een onderscheid worden gemaakt tussen objectgebonden onderzoek en thematisch onderzoek. De Raden vinden het zinniger om over objecten en objectgebonden onderzoek te spreken dan over collecties en collectiegebonden onderzoek; objecten kunnen roerend zijn (kunstvoorwerpen, documenten e.d.) of onroerend (monumenten en archeologische vindplaatsen). Bij objectgebonden onderzoek spelen diverse vragen een rol: wat is cultureel erfgoed en welke culturele waarde heeft de materiële neerslag van het verleden op grond waarvan het object beschermd en behouden moet worden? Voorts valt onder objectgebonden onderzoek het beschrijven van objecten, de relatie met andere objecten, de herkomst, de veranderingen die objecten in de loop der tijden hebben doorgemaakt dan wel de veranderingen die bewust zijn aangebracht, en dergelijke.

Naast objectgebonden onderzoek vindt er thematisch onderzoek plaats. Met thematisch onderzoek wordt samenhang tussen objecten aangebracht. Die samenhang, welke de collecties van afzonderlijke cultuurinstellingen kan overstijgen, kan in tijd en ruimte worden gezien. Het kan dan gaan om verwante objecten uit een bepaalde periode (watertorens uit het begin van deze eeuw), kunstvoorwerpen van diverse tijdgenoten (De Stijl), verschillende kunststromingen in de tijd gezien of de relatie tussen objecten en maatschappelijke ontwikkelingen (bijvoorbeeld kleding en kledinggedrag, de briefwisseling van een staatsman met vertegenwoordigers van uiteenlopende organisaties e.d.).

Het onderzoek - objectgebonden of thematisch - kan vanuit verschillende disciplines worden verricht: bijvoorbeeld kunstgeschiedenis, archiefwetenschap, archeologie, etnologie en volkskunde, bouwgeschiedenis, cultuur- en maatschappijwetenschappen, natuurwetenschappen. Het hele spectrum aan wetenschapsgebieden - alfa, bèta en gamma - richt zich dus op de sector van het cultureel erfgoed. Daarbij zijn wel accentverschillen. Zo is het natuurwetenschappelijk onderzoek meestal objectgebonden. Dergelijk onderzoek is nodig voor opsporing, behoud, beheer en bescherming van cultureel erfgoed en heeft mede betrekking op materiaalanalyse, datering en conserverings- en restauratietechnieken. Daarnaast wordt vanuit de natuurwetenschappen door het bestuderen van natuurhistorische collecties bijvoorbeeld ook een bijdrage geleverd aan onze kennis omtrent de biodiversiteit. Verder kan ook gedacht worden aan de historische studie van wetenschappelijke instrumenten en technische voorwerpen.

Als het om de studie van cultureel erfgoed gaat, wordt meestal aan de inbreng van de alfa-wetenschappen gedacht. Maar naast de technische en natuurwetenschappen zijn de sociale wetenschappen evenzeer van betekenis, in het bijzonder bij thematisch onderzoek. Hierboven is als voorbeeld het onderzoek naar 'kleding en kledinggedrag' genoemd. In het verzamelen en bestuderen van kostuums en kleding zijn enkele musea gespecialiseerd, terwijl er (universitaire) sociale wetenschappers zijn die vooral het kledinggedrag bestuderen.

Uit het voorgaande moge blijken dat het onderzoek op het terrein van het cultureel erfgoed niet alleen met verschillende doelstellingen (objectgebonden of thematisch) en vanuit diverse discipline invalshoeken wordt verricht, maar dat er ook samenwerkingsmogelijkheden zijn: tussen onderzoekers die zich op objecten richten en onderzoekers die zich voor bepaalde thema's interesseren, en tussen beoefenaren van verschillende vakgebieden. Bij samenwerking spelen ook de verschillen tussen de instellingen die zich met onderzoek bezighouden, een rol. Een derde indeling - naast die wat betreft het doel van onderzoek (objectgebonden of thematisch) en naar discipline - is die naar *instelling*. Hierbij zijn twee groepen van instellingen te onderscheiden: de instellingen op het terrein van het cultureel erfgoed (archieven, musea, instellingen voor oudheidkundig bodemonderzoek en monumentenzorg) en de wetenschappelijke kennisinstellingen (universiteiten, para-universitaire onderzoeksinstituten, zoals het FOM-instituut Amolf, en andere onderzoeksinstituten, zoals TNO).

Deze twee groepen instellingen leggen verschillende accenten in het onderzoek. Hierbij dient aangetekend te worden dat de wetenschappelijke kennisinstellingen onderzoek als kerntaak hebben, terwijl de cultuurinstellingen onderzoek doen ter ondersteuning en uitvoering van hun kerntaken. De verschillen tussen de instellingen zijn uitgewerkt in het onderstaande operationele referentiekader dat door de AWT en de Raad voor Cultuur is ontwikkeld. Dit kader, dat door het veld in grote lijnen wordt herkend, geeft ten aanzien van de verschillende typen onderzoek inzicht bij wie (wetenschappelijke kennisinstelling/cultuurinstelling) het accent ligt bij de uitoefening van de onderzoektaak.

Operationeel referentiekader

Doel wetenschappelijke activiteit	Primaire verantwoordelijkheid wetenschapsinstellingen	Primaire verantwoordelijkheid cultureel erfgoedinstellingen
onderwijs/opleiding	+	⇐
cultuurwaardenstellend onderzoek (objectgebonden)	bij enkele universitaire musea, herbaria en andere collecties	+
onderzoek cultureel erfgoed (bredere zin)	+	+
behoud en beheer	⇒	+
publieksfunctie	⇒	+
wetenschappelijk debat	+	⇐
maatschappelijk debat	+	+
onderzoek naar management van instellingen	+	⇐
onderzoek t.b.v. cultuurbeleid	+	+

Het teken + betekent 'ja'; ⇒ en ⇐ geven aan dat de activiteit zijdelings, eventueel in wisselwerking wordt verricht.

Bovenstaand referentiekader moet niet zwart-wit worden opgevat. Uiteraard zijn er, per sector, onderdelen van gebieden waar de accentverschillen anders liggen. Zo verrichten het Nederlands Audiovisueel Archief en het Filmmuseum het merendeel van het film- en tv-gerichte onderzoek. De universitaire onderzoekscapaciteit op dit terrein is gering. Hetzelfde kan gezegd worden voor het oudheidkundig bodemonderzoek waar de ROB een prominente positie inneemt. Ook zijn er culturele instellingen die wel degelijk een bijdrage leveren aan het wetenschappelijke debat. De beide participanten hebben hier geen monopolie, maar in het referentiekader zijn de accenten weergegeven en nuanceringen weggelaten.

Wat betreft het universitaire onderzoek is door de Raden vooral gekeken naar groepen die zich overwegend richten op delen van het cultureel erfgoed, zoals kunsthistorici, archeologen, (bouw)historici, archiefwetenschappers, letterkundigen, cultureel-antropologen en etnologen. Ook vanuit de fysica en de chemie worden, zoals is opgemerkt, steeds meer bijdragen geleverd aan het behoud van voorwerpen van cultureel erfgoed. De Raden hebben echter een grens getrokken bij de vakgebieden die alleen zijdelings een bijdrage kunnen leveren aan het werk van de instellingen voor cultureel erfgoed.

1.1 Omvang van het onderzoek

Zoals is geconstateerd, vormt wetenschappelijk onderzoek een wezenlijk element in het cultuurbeleid van de instellingen. De instellingen op het gebied van het cultureel erfgoed maken derhalve ook deel uit van de wetenschappelijke infrastructuur. Echter, over de omvang van het onderzoek is weinig bekend.

De omvang van het universitaire onderzoek wordt in de beschikbare statistieken van het CBS en het ministerie van OCenW uitgesplitst naar faculteiten of zogenaamde HOOP-gebieden (Natuur, Techniek, Landbouw, Taal en Cultuur e.d.), maar onbekend is hoeveel onderzoek er aan de universiteiten wordt gedaan op het gebied van het cultureel erfgoed.

In de adviesaanvraag is een verzoek opgenomen om de werkelijke omvang van het onderzoek bij de cultuurinstellingen in kaart te brengen. Met name werd gevraagd om een actualisering van de cijfers die in het rapport van de eerder genoemde commissie Wetenschap en Cultuurbeheer bijeengebracht zijn. Bij de inventarisatie van de knelpunten die de Raden hebben laten uitvoeren (zie voetnoot 5) is daarom ook geprobeerd inzicht te verkrijgen in de omvang van het onderzoek. Dat is echter niet gelukt. Het rapport geeft slechts een indicatie van de huidige stand van zaken bij een beperkt aantal instellingen en een betrouwbare indicatie van de totale omvang van het onderzoek ontbreekt. De Raden vinden het overigens ook niet hun primaire taak om een volledige inventarisatie te laten uitvoeren. Immers, in het Wetenschapsbudget van het ministerie van OCenW wordt telkens een kwantitatief overzicht gegeven van al het onderzoek dat door de Rijksoverheid wordt gefinancierd. Waarom in de zogenoemde Totale Onderzoek Financiering (TOF) de sector van het cultureel erfgoed ontbreekt, ontgaat de Raden. In vroegere jaren bevatte de TOF immers wél cijfers over het onderzoek in deze sector. Dat ze er nu niet meer zijn, bevreemdt de Raden, aangezien het hier gaat om instellingen die nota bene onder verantwoordelijkheid van het ministerie van OCenW vallen. Wel zijn de Raden het met de bewindslieden erover eens dat het voor het cultuur- en wetenschapsbeleid belangrijk is dat men een indicatie heeft over de omvang van het onderzoek. Het verdient derhalve aanbeveling om voortaan cijfers over de omvang het onderzoek door de cultureel erfgoed-instellingen weer in de TOF op te nemen.

1.2 Kwaliteit van het onderzoek

In de adviesaanvraag wordt ook de kwaliteit van het onderzoek aan de orde gesteld. Het gaat hier niet om het universitaire onderzoek; dat wordt door visitatiecommissies op kwaliteit beoordeeld. De vraag richt zich op het onderzoek bij de cultuurinstellingen.

In de Cultuurnota *Pantser of ruggengraat* is gesignaleerd dat bij de erfgoed-instellingen die onderzoek verrichten, nog te weinig de kwaliteit van dat onderzoek wordt getoetst aan de hand van de gebruikelijke criteria voor wetenschappelijk onderzoek. De staatssecretaris verbond daaraan het

voornemen om de komende periode een dergelijke toets te laten uitvoeren, waarbij bekeken zou moeten worden of daarvoor de door de VSNU gehanteerde systematiek van visitatiecommissies gebruikt zou kunnen worden.

Als een instelling speciale onderzoektaken heeft, dan wel als een erkend kenniscentrum wil functioneren, is beoordeling van de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek zeker van belang. In sommige musea wordt onderzoek gedaan dat uitstijgt boven het feitelijke objectgebonden onderzoek en dat een belangrijke bijdrage levert aan het wetenschappelijke debat binnen een vakgebied. Een goed voorbeeld hiervan is het onderzoek dat gedaan wordt bij Naturalis/Nationaal Natuurhistorisch Museum. Dergelijk onderzoek zou volgens de AWT en de Raad voor Cultuur wel door universitaire visitatiecommissies beoordeeld kunnen worden, waardoor ook de samenhang met en de complementariteit ten opzichte van het universitaire onderzoek zichtbaar wordt. Bij de *universitaire* musea, herbaria en sommige andere collecties is dat al usance.

Wanneer de Rijksdiensten op het terrein van het cultureel erfgoed zich in de toekomst ontwikkelen tot *kenniscentra* waar onderzoek een substantieel deel van de kerntaken zou uitmaken, zouden ook deze door visitatiecommissies beoordeeld moeten worden.

Anders ligt het bij het missiegebonden onderzoek bij de overige cultuurinstellingen. De AWT en Raad voor Cultuur bevelen de staatssecretaris aan het voornemen om het onderzoek door visitatiecommissies te laten beoordelen anders uit te voeren. De Raden menen dat het juist is een belangrijke 'neventaak' als het doen van onderzoek niet buiten beschouwing te laten als de staat van dienst van een cultuurinstelling wordt opgemaakt. Bij de visitatiecommissies wordt echter - per vakgebied - vooral naar de wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoek gekeken, terwijl het missiegebonden onderzoek van de cultuurinstellingen juist in samenhang met de kerntaken moet worden beoordeeld. De AWT en de Raad voor Cultuur bevelen de staatssecretaris aan geen aparte beoordelingscommissies voor het onderzoek als zodanig bij de cultuurinstellingen in het leven te roepen. De Raden pleiten voor een systeem van periodieke beoordelingen van de inhoudelijke uitvoering van de missies van de instellingen. Daarin moet de wetenschappelijke kwaliteit, mede gebaseerd op het verrichten van onderzoek, meegenomen worden. Zulke beoordelingen vormen een basis voor de staatssecretaris voor zijn (financiële) afspraken met de instellingen.

2. Samenwerking

Het referentiekader uit het vorige hoofdstuk laat zien dat er mogelijkheden voor samenwerking zijn op de terreinen van onderzoek en onderwijs. Samenwerking past ook bij de missie van de wetenschappelijke kennisinstellingen om zich maatschappelijk dienstbaar op te stellen. Echter, zo is het oordeel van de ondervraagde instellingen, veelal is de samenwerking die plaatsvindt persoonsgebonden en incidenteel. Voor meer structurele samenwerking op institutioneel niveau zouden de bestaande 'cultuurverschillen' tussen de twee circuits een hinderpaal kunnen vormen; ook kunnen er te weinig middelen zijn. Het kader laat evenwel zien dat die cultuurverschillen heel natuurlijk zijn. Juist vanwege die verschillen is samenwerking zinvol.

Samenwerking: verschillende doelen

Samenwerking tussen universiteiten en erfgoed-instellingen is geen doel op zich. Met samenwerking kunnen verschillende ambities worden gerealiseerd.

Allereerst fungeren de cultuurinstellingen, met name de musea en de archieven, als 'laboratoria' voor de wetenschap; voor vele onderzoekers zijn ze onmisbaar.

Ten tweede kunnen de cultuurinstellingen een belangrijke bijdrage aan het onderwijs leveren. Zo heeft de RDMZ met het oog op de verankering van de kennis van monumentenzorg in de universiteiten, bijzondere leerstoelen bij de TUD, de UU en de UM. Het Rijksmuseum is nauw betrokken bij de organisatie van een jaarlijkse *Summer University* met de UvA en de UM. Voorts worden onderzoekers en studenten begeleid door de medewerkers van de Rijks- en lokale archieven en bijvoorbeeld ook het Nederlands Audiovisueel Archief.

Een derde motief voor samenwerking kan zijn dat men elkaars werk aanvult. Zo presenteerde het Van Gogh Museum in 1998 een tentoonstelling, die door studenten was samengesteld uit de collectie van

het Prentenkabinet van de Leidse Universiteit. Meer in het algemeen leveren universitaire onderzoekers veelvuldig wetenschappelijke bijdragen aan tentoonstellingscatalogi.

Een vierde, zeer belangrijk, motief voor samenwerking is onderzoek waarvan het belang uitstijgt boven dat van de afzonderlijke instellingen. Het gaat hier veelal om onderzoek dat voor het behoud van het cultureel erfgoed van groot nationaal belang is. Zonder extra middelen van derden is dit soort onderzoek in de regel niet te realiseren. Een voorbeeld is het MOLART-project (Molecular Aspects of Ageing in Painted Works of Art). MOLART is een vijfjarig multidisciplinair prioriteitsprogramma van NWO, waarin wordt samengewerkt door een groot aantal organisaties en bedrijven, zoals diverse Nederlandse musea en een viertal buitenlandse musea, de onderzoeksschool Kunstgeschiedenis, het ICN, Shell Research and Technology Centre, AKZO-NOBEL, het FOM-instituut AMOLF, de Stichting Restauratie Atelier Limburg, de TUE en de TUD. Het multidisciplinaire project kon mede tot stand komen omdat binnen NWO afstemming plaatsvond tussen de Gebiedsbesturen Geesteswetenschappen en Exacte wetenschappen.

Een ander voorbeeld van interdisciplinaire samenwerking met een brede uitstraling is het Rembrandt Research Project (RRP). Het RRP, dat financieel ondersteund werd door NWO, DSM en de Universiteit van Amsterdam, is in 1968 gestart met als doel het geschilderde oeuvre van Rembrandt te onderzoeken. Binnen dit project vindt samenwerking plaats tussen een groot aantal instellingen, zoals diverse musea in Nederland en in het buitenland, de UvA, het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap (nu onderdeel van het ICN) en externe experts op het gebied van natuurwetenschappelijk onderzoek, archiefonderzoek, kostuumonderzoek, schriftkundig onderzoek, houtbiologisch onderzoek en onderzoek naar tekeningen, onder meer via de Stichting Restauratie Atelier Limburg, het Institut für Holzbiologie/Universität Hamburg, het Gerechtelijk Laboratorium en het Rijksprentenkabinet.

Persoonsgebonden en institutionele samenwerking

Zoals gezegd, is veel samenwerking persoonsgebonden en zou, volgens de instellingen, institutionele samenwerking te weinig voorkomen. Toch zijn er ontwikkelingen die in de goede richting wijzen; de Raden zullen dit hieronder toelichten.

De persoonsgebonden samenwerking is vaak voor de beleidswereld onzichtbaar, in die zin dat er geen samenwerkingscontracten zijn getekend of samenwerkingsverbanden een herkenbare naam dragen. Er wordt door iemand een initiatief genomen en als het klikt gaat men samen verder. Het verband is meestal tijdelijk. Ook zijn er projecten die door externe financiers worden ondersteund. Zo heeft de Mondriaan Stichting in 1995 een subsidieregeling in het leven geroepen met als doel de samenwerking en samenhang in het onderzoek bij universiteiten en kunstmusea te bevorderen. Er was een aantal redenen voor dit initiatief: bevordering van de wetenschappelijke ontsluiting van museale collecties, verbetering van de aansluiting tussen de wetenschappelijke studie aan de universiteiten en de museale praktijk en het stimuleren van de uitgave van interessante kunsthistorische publicaties. Jaarlijks is een fonds van ongeveer drie ton beschikbaar waaruit twee tot drie onderzoeken kunnen worden gefinancierd.

Ook NWO ondersteunt gezamenlijke projecten, bijvoorbeeld het oudheidkundig (bodem)onderzoek van de universiteiten en de ROB of het vierjarige project van de universiteiten en de Rijksarchiefdienst inzake het ontsluiten en registreren van archieven van individuele wetenschappers en wetenschappelijke instellingen.

Het voorgaande wil geenszins zeggen dat samenwerking op institutioneel niveau ontbreekt. Zo is het Nederlands Architectuur Instituut met de RUG het J.J.P. Oud-project begonnen. Naturalis ondervindt geen problemen met institutionele samenwerking; men heeft convenanten gesloten met onder meer de UL en het Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen/TNO, de Universiteit van Granada en andere universiteiten in het buitenland. Een ander voorbeeld van institutionele samenwerking is het Mali-project, waarin het Rijksmuseum voor Volkenkunde participeert samen met de TUE en de overheid (Ontwikkelingssamenwerking).

Internationale samenwerking bij onderzoek op een reguliere en institutionele basis komt niet veel voor. Daar is wel persoonsgebonden samenwerking. Er zijn projecten, bijvoorbeeld in het kader van de bilaterale culturele verdragen of de European Science Foundation of via de Nederlandse instituten in

het buitenland, zoals die in Florence en Caïro, maar samenwerking op grote schaal vindt niet veel plaats. De betrokkenen zijn van mening dat er geen goed overzicht van internationale fondsen is, hoewel NWO samen met de KNAW een informatiedienst in Brussel heeft (NEST) en bij SENTER c.q. EG-Liaison informatie over Europese programma's is te verkrijgen. Weliswaar opereren deze diensten voornamelijk ten behoeve van de bèta-wetenschappen, maar dat is mede te wijten aan de omstandigheid dat er vanuit de sector van het cultureel erfgoed weinig vragen aan deze diensten worden gesteld.

Onderzoekscholen

Volgens de AWT en de Raad voor de Cultuur zijn er tekenen die erop wijzen dat de institutionele samenwerking toeneemt. Hierbij spelen met name de onderzoekscholen een netwerkvormende en programmatisch stimulerende rol. Hierop wordt in het volgende kort ingegaan.

De onderzoekscholen vormen niet alleen platforms voor overleg en uitwisseling van informatie, maar zijn vooral netwerken voor samenwerking in het onderzoek en het opleiden van promovendi. Er zijn momenteel vijf onderzoekscholen waarin zowel universiteiten als erfgoed-instellingen participeren. Voor het archiefwezen wordt de opzet van een onderzoekschool onderzocht.

Er is één onderzoekschool op het terrein van de biologie (Biodiversiteit); de overige onderzoekscholen liggen op het terrein van de cultuurwetenschappen.

In de onderzoekschool Biodiversiteit wordt geparticipeerd door drie universiteiten (UvA, UL, LUW), Naturalis, het KNAW-instituut Centraal Bureau voor Schimmelcultures en het Expertise Centrum voor Taxonomische Identificatie.

In het N.W. Posthumus instituut voor economische en sociale geschiedenis participeren tien universiteiten en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) van de KNAW.

Voor het werkterrein van de archeologie bestaat de Interuniversitaire Onderzoekschool Archeologie Nederland, ARCHON. Hieraan wordt deelgenomen door vijf universiteiten en de ROB.

De onderzoekschool CNWS (Centrum Niet-Westerse Studies) van de UL heeft samenwerkingsovereenkomsten gesloten met onder meer het IISG, het Rijksmuseum van Oudheden, het Rijksmuseum voor Volkenkunde en het Nederlands Economisch Historisch Archief.

Vooraf in de Onderzoekschool Kunstgeschiedenis wordt door veel niet-universitaire instellingen geparticipeerd. Naast zeven universiteiten wordt deelgenomen door het Rijksmuseum, het Van Gogh Museum, het NAI en de RDMZ. Verder zijn er nog vijf stedelijke musea die met de onderzoekschool geassocieerd zijn.

Conclusie

De AWT en de Raad voor de Cultuur stellen vast dat er wel degelijk samenwerking plaatsvindt bij het onderzoek op het terrein van het cultureel erfgoed - zowel persoonsgebonden als institutioneel en nationaal en internationaal -, maar dat er volgens de instellingen knelpunten zijn bij de versterking van de dynamiek in de sector. Meer in het algemeen is duidelijk dat de bekostiging van de onderzoekaak aandacht behoeft. Daarnaast is er behoefte aan een (of meer) platform(s) voor institutioneel overleg, coördinatie en afstemming van onderzoek. Hieronder gaan de Raden daarop nader in.

2.1 De onderzoekaak van de cultuurinstellingen

Zowel de wetenschapsinstellingen als de erfgoed-instellingen hebben een onderzoekaak. Bij de erfgoed-instellingen staat het onderzoek, mede als gevolg van bezuinigingen en de verzelfstandiging, onder druk. De AWT en de Raad voor Cultuur zijn van mening dat onderzoek een wezenlijk onderdeel vormt van de activiteiten van de erfgoed-instellingen. De omvang van die onderzoekaak en de daarvoor beschikbare onderzoekbudgetten verschillen per instelling; er zijn musea met ruime onderzoeksmiddelen, waarmee ook aanvullend onderzoek gedaan kan worden en musea die nauwelijks mensen voor onderzoek kunnen vrijmaken en alleen het meest noodzakelijke - missiegebonden - onderzoekwerk kunnen doen. Dit neemt niet weg, dat alle erfgoed-instellingen hun

werk niet goed kunnen doen zonder ook verdiepend onderzoek. Hoe hoog de budgetten daarvoor moeten zijn, moge een punt van discussie zijn, de onderzoektaak zelf is dat niet.

Samenwerking: wederzijds belang

De AWT en Raad voor Cultuur dringen er bij de minister van OCenW en de staatssecretaris van Cultuur op aan, dat de wetenschappelijke onderzoektaak van de erfgoed-instellingen niet wordt aangetast. Vooropgesteld wordt dat de instellingen over voldoende middelen moeten beschikken om hun onderzoektaak naar behoren te kunnen vervullen. Samenwerking bij onderzoek zal in beginsel uit de eigen middelen gefinancierd moeten worden. Immers, in veel gevallen hebben zowel de universiteiten als de erfgoed-instellingen belang bij samenwerking; dan ligt het niet voor de hand dat daarvoor *extra* middelen beschikbaar komen. De instellingen zullen zelf keuzes moeten maken. Op de gevallen waarbij de samenwerking bij onderzoek een belangrijke meerwaarde heeft (bijvoorbeeld op het gebied van het cultuurbehoud) en daarvoor een extra investering vergt, zal hieronder verder worden ingegaan.

2.2. Samenwerking vanuit nationaal belang

Er zijn ook vormen van samenwerking bij onderzoek die boven het belang van de afzonderlijke instellingen uitstijgen. Het eerder genoemde MOLART-project is daarvan een voorbeeld. Dergelijke projecten vergen aanzienlijke extra investeringen. De AWT en de Raad voor Cultuur zien drie mogelijkheden om soortgelijke samenwerkingsvormen te stimuleren.

Allereerst kunnen de Rijksdiensten, en ook de onderzoekscholen, initiatieven nemen voor instituut overstijgende samenwerkingsprojecten en -programma's (ook internationaal) en de betrokken partijen daartoe bijeenbrengen. Vervolgens kunnen de samenwerkingsverbanden zich wenden tot de staatssecretaris van Cultuur voor co-financiering. Ook kan men voorstellen indienen bij de onderzoekprogramma's van de EU.

Een tweede mogelijkheid bestaat eruit dat de staatssecretaris zelf besluit bepaalde onderzoekprogramma's vanuit een nationaal cultureel belang te selecteren en hiervoor middelen beschikbaar stelt. Deze middelen kunnen geoormd aan NWO ter beschikking worden gesteld, omdat NWO ruime ervaring heeft kwaliteit te honoreren en omdat NWO in staat is verschillende disciplines bijeen te brengen, zoals het MOLART-project heeft laten zien.

Tot slot kan NWO ook zelf besluiten om interne verschuivingen aan te brengen. Het Meerjarenplan Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen 2001-2004 duidt erop dat NWO inderdaad voornemens is de samenwerking tussen universiteiten en erfgoed-instellingen te bevorderen. In het plan worden nieuwe programmatische initiatieven genoemd; de thema's zijn mede gekozen omdat zij zich kunnen lenen voor multidisciplinaire benadering en samenwerking tussen universiteiten en erfgoed-instellingen. Het eerste thema is onderzoek naar het behoud van het cultureel erfgoed. Het MOLART-programma valt hieronder, alsook het in voorbereiding zijnde stimuleringsprogramma Bodemarchief. Een ander interessant thema omvat een belangrijk onderdeel van dit advies: de kruisbestuiving van kunsthistorisch universitair onderzoek en het onderzoek dat instellingen in de cultuursector, in het bijzonder musea, uit hoofde van hun taken verrichten. De AWT en de Raad voor Cultuur zijn verheugd over de weg die het Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen in het Meerjarenplan 2001-2004 heeft ingeslagen; zij menen dat met het plan de dynamiek in de sector van het cultureel erfgoed een extra impuls zal krijgen. Een niet onbelangrijke voorwaarde hierbij is dat het Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen steun krijgt van het Algemeen Bestuur van NWO om samenwerking te vinden met de Gebiedsbesturen Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, en Exacte Wetenschappen.

2.3 Subsidieregeling Mondriaan Stichting

Naar aanleiding van de adviesaanvraag is door het ministerie expliciet aandacht gevraagd voor de eerder genoemde subsidieregeling van de Mondriaan Stichting. De AWT en de Raad voor Cultuur constateren dat de reacties over deze regeling van instellingen uit het veld enthousiast zijn. Er blijkt grote behoefte te bestaan aan een dergelijke aanvullende voorziening ter ondersteuning van gezamenlijke onderzoeksactiviteiten van universiteiten en cultuurinstellingen.

De Raden bevelen aan de regeling van de Mondriaan Stichting te continueren met de kanttekening dat de regeling uitgebreid zou moeten worden, zodat niet alleen de *kunstmusea* maar ook musea uit andere sectoren onderzoekvoorstellen kunnen indienen. Naar de mening van de Raden zou daarnaast bezien moeten worden of het niet de voorkeur zou genieten dat de regeling wordt

ondergebracht bij NWO. Deze overheveling zou de toegankelijkheid en de continuïteit van de regeling ten goede komen. Bovendien kan hiermee de aansluiting bij de bij NWO reeds bestaande stimuleringsregelingen en initiatieven voor onderzoek naar cultureel erfgoed worden verbeterd. Ook zou, gezien het brede veld van wetenschappen dat door NWO wordt bestreken, de regeling kunnen worden ingezet voor multidisciplinair onderzoek.

2.4 Rijksdiensten als platforms voor overleg en samenwerking

Naast de behoefte aan budgetten voor missiegebonden onderzoek - voldoende ook voor samenwerking met wetenschapsinstellingen -, en *extra* middelen om instellingsoverstijgend onderzoek te doen, wordt in het veld ook het ontbreken van herkenbare platforms als knelpunt gezien.

Dit kan geïllustreerd worden met een voorbeeld op het terrein van de Nederlandse archeologie. Vanaf 1940 tot aan de opheffing van de Monumentenraad in 1990 heeft de Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (RCOB) bestaan. De commissie was in het leven geroepen door het ministerie van OK&W met het doel als coördinerende instantie op te treden voor de archeologie-beoefening in Nederland. Eén van de taken van de RCOB was te zorgen voor een goede samenwerking tussen de instellingen die zich met de archeologie bezig hielden en versnippering van krachten te voorkomen. In 1961 werd de RCOB een afdeling van de Monumentenraad. Na opheffing van de Monumentenraad in 1990 werd de RCOB opgenomen in de Raad voor het Cultuurbeheer en veranderde van naam. De Rijkscommissie voor de Archeologie zette het werk van de RCOB voort en functioneerde tot de opheffing van de Raad voor het Cultuurbeheer eind 1995. Binnen de Raad voor Cultuur, de rechtsopvolger van de Raad voor het Cultuurbeheer, bestaat nog een commissie voor Archeologie & Monumenten, maar deze heeft een andere functie dan de RCOB en de Rijkscommissie voor de Archeologie destijds.

De Commissie Geesteswetenschappen van de KNAW stelt in haar jaarverslag 1998 dat het gewenst is een overlegorgaan in het leven te roepen waarin vertegenwoordigers van verschillende sectoren van de archeologie zitting hebben: universitaire afdelingen, de ROB, gemeentelijke archeologische diensten en archeologische opgravingsbedrijven.

Het voorbeeld van de Nederlandse archeologie staat niet op zichzelf. Op het terrein van het cultureel erfgoed functioneren een aantal centrale instellingen die onderzoek doen of het ondersteunen daarvan als kerntaak hebben. Het betreft hier met name de vier Rijksdiensten: de Rijksarchiefdienst, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) en het Instituut Collectie Nederland (ICN). Daarnaast moeten ook het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), de Koninklijke Bibliotheek en het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) genoemd worden. Deze instellingen bekleden een belangrijke positie in de wetenschappelijke infrastructuur. Zij vormen, zowel binnen als buiten de sectoren, belangrijke punten voor overdracht van kennis en zij leggen verbindingen tussen wetenschap en maatschappelijke vraag.

Voor het opzetten van gezamenlijke onderzoekprogramma's tussen universiteiten en erfgoed-instellingen dient er naar de mening van de Raden een structuur van samenwerking tot stand te komen, waarin het onderzoek op het terrein van het cultuurbeheer kan worden ingebed. Op sommige plaatsen is die structuur al aanwezig, maar zou die nog verder versterkt kunnen worden. Daarbij kunnen de Rijksdiensten, die zich in het kader van hun nieuwe taakstelling in de toekomst tot *kenniscentra* moeten ontwikkelen, een belangrijke rol vervullen. Mede vanwege hun positie midden in het veld van het cultureel erfgoed en hun betrokkenheid bij de universitaire onderzoekscholen, zijn deze diensten in de optiek van de AWT en de Raad voor Cultuur bij uitstek geschikt om een initiërende en coördinerende rol te vervullen bij onderzoeksprojecten, waarbij meerdere partners betrokken zijn. Zij zouden met andere woorden de gewenste platform-functie kunnen vervullen. Het terrein van het cultureel erfgoed is te omvangrijk en bovendien te heterogeen om daarbij aan één centraal platform te denken, wat natuurlijk niet wegneemt dat de Rijksdiensten op bestuurlijk niveau tot overleg kunnen komen.

Het gaat hier uitdrukkelijk om platform-functies en niet om geldverdelende taken. Het is volgens de Raden niet de bedoeling dat er extra geld voor onderzoek richting bedoelde platforms c.q. kenniscentra gaat. De middelen voor instellingsoverstijgende onderzoek-samenwerking worden toegekend door de staatssecretaris van Cultuur, NWO - eventueel inclusief het onderzoekfonds van de Mondriaan Stichting -, de fondsen voor internationale samenwerking e.d.

3. Conclusies en aanbevelingen

1. *Onderzoek als hoofdtaak en onderzoek ter ondersteuning van kerntaken*

De wetenschappelijke kennisinstellingen hebben onderzoek als hoofdtaak. De cultuurinstellingen doen onderzoek dat onmisbaar is voor hun kerntaken: verwerven, behouden en beheren, en presenteren van cultureel erfgoed. Zonder onderzoek is uitvoering van die taken door de instellingen niet mogelijk. De hoogte van de onderzoekbudgetten voor de cultuurinstellingen moge ter discussie staan, de onderzoekaak zelf is dat volgens de AWT en de Raad voor Cultuur niet. Daarbij is het volgens de Raden wel van belang dat de cultuurinstellingen in staat worden gesteld om het missiegebonden onderzoek naar behoren te kunnen verrichten en, wanneer er wederzijds belang is, onderzoeksamenwerking aan te gaan met wetenschapsinstellingen. Een beoordeling van de hoogte van de onderzoekbudgetten valt buiten het bestek van dit advies.

2. *Omvang van het onderzoek in de sector Cultureel Erfgoed*

De omvang van het universitaire onderzoek op het terrein van het cultureel erfgoed is onbekend, omdat in de officiële statistieken cijfers worden verzameld per wetenschapsgebied (bijv. Taal en Cultuur, Letterenfaculteiten etc) en niet per onderzoekthema, zoals dat van het cultureel erfgoed. Ook is het niet bekend hoeveel onderzoek plaatsvindt binnen de cultuurinstellingen. Volgens de laatste inventarisatie uit 1990 is de omvang van het wetenschappelijk onderzoek bij de Rijksmusea en Rijksdiensten voor dat jaar geschat op circa f 20 mln.

In het Wetenschapsbudget is een overzicht - de Totale Onderzoek Financiering (TOF) - opgenomen van al het onderzoek dat door de Rijksoverheid wordt bekostigd. Sinds enige tijd ontbreekt de sector Cultureel Erfgoed in de TOF. Het verdient aanbeveling om de omvang van het wetenschappelijk onderzoek in deze sector weer in de TOF op te nemen.

3. *Kwaliteit van het onderzoek*

De kwaliteit van het universitair onderzoek wordt door visitatiecommissies beoordeeld. Bij de vraag of ook de cultuurinstellingen aan deze visitaties zouden moeten deelnemen, is het van belang een onderscheid aan te brengen tussen de wetenschappelijke cultuurinstellingen en de cultuurinstellingen die onderzoek doen ter vervulling van hun missie. Voor de laatste groep van instellingen moet de kwaliteit van het onderzoek in samenhang met de kerntaken worden bekeken. Het verdient daarom aanbeveling voor de cultuurinstellingen *aparte* commissies in het leven te roepen die periodiek en per sector de missies en in samenhang daarmee ook het onderzoek beoordelen. De wetenschappelijke cultuurinstellingen - wetenschappelijke musea en Rijksdiensten - zouden wél aan de universitaire visitaties moeten deelnemen.

4. *Samenwerking tussen wetenschaps- en cultuurinstellingen*

Er vindt samenwerking plaats tussen wetenschaps- en cultuurinstellingen, maar deze is volgens de betrokkenen vooral incidenteel en persoonsgebonden. Bij programmatische en institutionele samenwerking - ook internationaal - zijn volgens de ondervraagde instellingen twee knelpunten: de geringe hoeveelheid middelen voor onderzoek en het ontbreken van platforms voor overleg, coördinatie en afstemming van onderzoek.

- Samenwerking bij wederzijds belang

Samenwerking - bilateraal, tussen personen en instituties - op het gebied van onderzoek behoort in principe uit de eigen middelen van de instellingen gefinancierd te worden. Immers, als instellingen of personen voordeel zien in samenwerking, zal de meerwaarde moeten opwegen tegen het alleen op eigen weg verdergaan. Samenwerking vraagt derhalve om het maken van keuzes: blijft men doen waar men mee bezig is of stopt men bepaalde activiteiten teneinde met de daarmee vrijkomende tijd en middelen nieuwe activiteiten - in samenwerking met anderen - te ontplooien? Voorwaarde voor het

maken van dergelijke keuzes is dat de instellingen over voldoende middelen voor het missiegebonden onderzoek beschikken. Vooral bij de cultuurinstellingen, die onderzoek doen ter ondersteuning van hun kerntaken, is het van belang dat ze van overheidswege over een budget beschikken dat voldoende ruimte biedt voor het doen van missiegebonden onderzoek. De mogelijkheden voor samenwerking tussen wetenschaps- en cultuurinstellingen vallen of staan met de hoeveelheid beschikbare middelen voor eigen onderzoek. Wie niets heeft, heeft niets te bieden. Dat geldt zeker voor de cultuurinstellingen, maar ook voor delen van het universitaire onderzoek.

- Internationale samenwerking

Onderzoeksamenwerking op internationaal en institutioneel/programmatisch niveau komt niet veel voor. Dat wordt door de betrokken instellingen geweten aan een tekort aan fondsen. De AWT en de Raad voor Cultuur menen echter dat er voldoende fondsen zijn; alleen is de voorlichting vooral gericht op de bèta-wetenschappen. Wanneer de cultuurinstellingen - samen met de universiteiten, onderzoekscholen, onderzoeksinstituten, en Rijksdiensten - vaker een beroep zouden doen op de agentschappen voor internationale onderzoeksamenwerking (NEST van NWO en KNAW, en EG-Liaison van SENTER), dan zouden nieuwe wegen geopend kunnen worden.

- Samenwerking vanuit nationaal belang

Er zijn vormen van onderzoeksamenwerking die boven het belang van de afzonderlijke instellingen uitstijgen. Voorbeelden hiervan zijn het MOLART-project en het Rembrandt Research Project. Dergelijke projecten overstijgen niet alleen de grenzen van de instellingen, maar ook die van disciplines. De AWT en de Raad voor Cultuur zien drie mogelijkheden om instituutsoverstijgende (en multidisciplinaire) samenwerking te stimuleren. Allereerst kan 'het veld' zichzelf organiseren, met projectvoorstellen komen en 'aankloppen' bij de staatssecretaris voor co-financiering. Ten tweede kan de staatssecretaris zelf keuzes voor onderzoekthema's maken en hiervoor middelen geoormerkt aan NWO ter beschikking stellen. Tot slot kan NWO verschuivingen aanbrengen binnen het budget. Het Meerjarenplan Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen 2001-2004 duidt erop dat NWO inderdaad voornemens is de samenwerking tussen wetenschaps- en cultuurinstellingen te bevorderen. De AWT en de Raad voor Cultuur zijn verheugd over de weg die NWO heeft ingeslagen. In het bijzonder stellen de Raden de samenwerking tussen de Gebiedsbesturen binnen NWO - exacte en geesteswetenschappen - op prijs.

- Kenniscentra als platforms voor overleg

Er is volgens de meeste van de ondervraagde instellingen behoefte aan platforms voor overleg, afstemming en initiatieven voor onderzoeksamenwerking. De AWT en de Raad voor Cultuur menen dat op dit gebied geen overheidsingrijpen nodig is. De initiatieven zullen *bottom-up* moeten komen. Hierbij kunnen de onderzoekscholen een rol spelen, maar zeer zeker ook de Rijksdiensten als deze zich in de toekomst ontwikkelen tot kenniscentra. Het gaat hier nadrukkelijk om platforms voor overleg en niet om extra geld voor nieuwe gremia. Doel van de platforms is partijen bijeen te brengen, voorstellen voor onderzoeksamenwerking te formuleren, en externe geldbronnen aan te boren.

5. Mondriaan Stichting

De Mondriaan Stichting heeft een regeling ter bevordering van het kunsthistorisch onderzoek in kunstmusea en de onderzoeksamenwerking tussen kunstmusea en universiteiten. Er blijkt grote behoefte te bestaan aan een dergelijke aanvullende voorziening. De AWT en de Raad voor Cultuur bevelen aan de regeling te continueren met de kanttekeningen dat ten eerste ook andere musea dan alleen de *kunstmusea* voorstellen voor onderzoeksamenwerking moeten kunnen indienen, en ten tweede dat de regeling beter naar NWO overgeheveld zou kunnen worden teneinde de toegankelijkheid en de continuïteit van de regeling te bevorderen.

Lijst van afkortingen

AMOLFFOM	instituut voor Atoom- en Molecuulfysica
ARCHON	Onderzoekschool Archeologie Nederland
AWT	Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid
CNWS	Onderzoekschool Centrum Niet-Westerse Studies
FOM	Stichting voor Fundamenteel Onderzoek der Materie
HOOP	Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan
ICN	Instituut Collectie Nederland
IISG	Internationaal Instituut Sociale Geschiedenis
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
MOLART	Molecular Aspects of Ageing in Painted Works of Art
NAi	Nederlands Architectuurinstituut
NWO	Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
RCOB	Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
RDMZ	Rijksdienst voor de Monumentenzorg
RKD	Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie
ROB	Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
RRP	Rembrandt Research Project
RUG	Rijksuniversiteit Groningen
TOF	Totale Onderzoek Financiering
TUD	Technische Universiteit Delft
TUE	Technische Universiteit Eindhoven
UL	Universiteit Leiden
UM	Universiteit Maastricht
UU	Universiteit Utrecht
UvA	Universiteit van Amsterdam
VSNU	Vereniging van Nederlandse Universiteiten

